

Tartu Ülikool  
Psühholoogia instituut

Riin Roosna

**PERESUHETE SEOSED DEPRESSIIVSUSE JA ÄREVUSEGA 11–14-AASTASTEL  
LASTEL: 3-AASTANE LONGITUUDUURING**

Magistritöö

**Juhendajad:** Kirsti Akkermann, Tiia Tulviste

**Läbiv pealkiri:** Peresuhted, laste depressiivsus ja ärevus

Tartu 2013

## KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärgiks oli longituudsel uurida vanemliku soojuse, kontrolli ja tõrjumise seoseid varases puberteedieas laste depressiivsuse ja ärevusega. Magistritöö põhineb 2010.–2013. aastal toimunud Tartu Ülikooli poolt läbiviidud longituuduuringu „Vanuselised muutused söömiskäitumises ja häirunud söömiskäitumist ennustavad tegurid eelpuberteedialistel lastel“ andmetel. Uurimuses osalesid 308 last (175 tüdrukut, 133 poissi) esimeses laines, 262 last (152 tüdrukut, 110 poissi) teises laines ning 243 last (132 tüdrukut, 111 poissi) kolmandas laines. Uuritavad olid 11–14-aastased ning testimistevaheline aeg oli üks aasta.

Uurimuse peamine tulemus on, et emapoolne tõrjumine on seotud varases puberteedieas laste kõrgema depressiivsuse ja ärevusega. Vastupidiselt ootustele on emapoolne madalam soojus seotud madalama poiste ja tüdrukute depressiivsuse ja ärevusega. Samuti ilmnes, et isapoolne madalam soojus suurendab poiste depressiivsust. Isa puudumine perest on seotud nii poiste depressiivsuse kui ka tüdrukute ja poiste ärevusega.

Tulemused tõstatavad uusi küsimusi vanemlike käitumisviiside ja laste emotsionaalsete probleemide vaheliste seoste uurimisel. Samuti on tulemustel oluline tähtsus nii kliinilises valdkonnas kui ennetustöös.

**ABSTRACT****Relationships between perceived parental behaviour and 11-14 year old children's depressiveness and anxiety: a 3-year longitudinal study**

The aim of this study was to examine how paternal and maternal warmth, rejection and control are associated with children's depressiveness and anxiety. This study was conducted on a sample of 308 children (175 girls, 133 boys) in the first wave, 262 children (152 girls, 110 boys) in the second wave and 243 children (132 girls, 111 boys) in the third wave from general community in Estonia. Middle school students ranging in age between 11–14 years were tested with a 1-year interval.

The main finding of this study is that higher levels of maternal rejection are associated with a higher level of children's depressiveness and anxiety. Unexpectedly, higher maternal emotional warmth was related to higher levels of child depressiveness and anxiety. Results also indicated that higher paternal warmth predicted lower levels of depressiveness in boys. The absence of father was associated with higher levels of depressiveness in boys and had influence on the anxiety in both boys and girls.

The results give a new direction exploring parenting behaviours and children's emotional problems. These results may be helpful in planning prevention strategies in clinical and educational settings.

## SISUKORD

KOKKUVÕTE.....	2
ABSTRACT .....	3
1. SISSEJUHATUS.....	6
1.1. Vanemliku soojuse mõju laste depressioonile ja ärevusele.....	6
1.2. Vanemliku tõrjumise mõju laste depressioonile ja ärevusele.....	7
1.3 Vanemliku kontrolli mõju laste depressioonile ja ärevusele .....	8
1.4. Isa puudumise/perest eemaloleku seosed laste depressiooni ja ärevusega.....	9
1.5. Laste depressiooni ja ärevuse komorbiidsus .....	10
1.6. Soolised ning vanuselised erinevused laste depressioonis ja ärevuses.....	11
1.7. Eesmärk ja hüpoteesid .....	12
2. MEETOD .....	13
2.1. Protseduur .....	13
2.2. Valim .....	13
2.3. Mõõtevahendid .....	13
2.4 Andmetöötlus.....	15
3. TULEMUSED.....	16
3.1. Vanematepoolse soojuse, kontrolli ja tõrjumise mõju laste depressiivsusele .....	17
3.2. Vanematepoolse soojuse, kontrolli ja tõrjumise mõju poiste depressiivsusele.....	18
3.3. Vanematepoolse soojuse, kontrolli ja tõrjumise mõju tüdrukute depressiivsusele .....	19
3.4. Vanematepoolse soojuse, kontrolli ja tõrjumise mõju laste ärevusele .....	20
3.5. Vanematepoolse soojuse, kontrolli ja tõrjumise mõju poiste ärevusele .....	21
3.6. Vanematepoolse soojuse, kontrolli ja tõrjumise mõju tüdrukute ärevusele .....	22
3.7. Isa puudumise/perest eemaloleku seosed depressiivsuse ja ärevusega 14-aastastel lastel .....	22
4. ARUTELU .....	24

4.1. Vanemliku soojuse mõju laste depressiivsusele ja ärevusele .....	24
4.2. Vanemliku tõrjumise mõju laste depressiivsusele ja ärevusele .....	25
4.3. Vanemliku kontrolli mõju laste depressiivsusele ja ärevusele .....	26
4.4. Isa puudumise/perest eemaloleku seosed laste depressiivsuse ja ärevusega .....	27
4.5. Soolised erinevused laste depressiivsuses ja ärevuses .....	28
4.6. Piirangud ning soovitused edasisteks uurimusteks .....	28
5. KOKKUVÕTE .....	30
6. KIRJANDUSE LOETELU .....	31

## 1. SISSEJUHATUS

### *1.1. Vanemliku soojuse mõju laste depressioonile ja ärevusele*

Vanemlik soojus väljendub afektiivse seotuse kvaliteedis laste ja vanemate vahel (Rohner, 2005). Kõrgel tasemel vanemlikku soojust on seostatud laste psühholoogilise heaoluga (Suchman jt., 2007). Vanemlik soojus, armastus, hoolimine on seotud teismeliste kõrgema enesehinnangu ja sotsiaalse kompetentsusega ning depressiooni ja käitumisprobleemide väiksema esinemissagedusega (Rohner ja Britner, 2002). Vanemlik toetus kaitseb lapsi stressi ning negatiivse meeleolu eest toetades enesehinnangut ja enesetõhusust (Bearman ja Stice, 2008). Vanema-lapse seotus on tükrukutel seotud kehaga rahuloluga, poistel kõrgema enesehinnanguga ning mõlemal sool vähenenud depressiooni sümptomitega (Boutelle jt., 2009). Positiivne vanema-lapse seotus noorukieas vähendab ärevushäirete ja depressiooni riski ja võib olla kompensatoorne faktor, mis on puhvriks ebasoodsate riskitegurite osas (Jakobsen jt., 2011).

Colarossi ja Eccles (2003) leidsid, et emapoolne toetus ennustab depressiivsete sümptomite langust ka ühe aasta pärast nii poistel kui tükrukutel. Tulemused on kooskõlas uurimustega, kus selgub, et madal emapoolne toetus on seotud laste emotsionaalsete probleemidega (Carbonell jt., 1998; Helsen jt. 2000; Stice jt. 2004; Leadbeater jt. 1999). Ka Tulviste ja Rohneri (2010) uurimuses selgus, et kui tükrukute psühholoogilist toimetulekut ennustasid nii ema kui isa heakskiit, siis poiste psühholoogilist kohanemist ennustas vaid nende hinnang emapoolsele heakskiidule.

Colarossi ja Ecclesi (2003) uurimus ilmnes, et isapoolne emotsionaalne toetus ei olnud laste depressiooni sümptomite oluline ennustaja. Reeb jt. (2011) seevastu tõid välja, et teismelistel esineb vähem depressiooni sümptomeid, kui neil on soojad ja toetavad suhted isaga. Samuti on leitud, et isapoolne armastus on mõnikord ainuke oluline lapse toimetuleku ennustaja (Rohner ja Veneziano, 2001). Rohner ja Veneziano (2001) avastasid, et isalik soojus ja heakskiit kaldub olema parem noorukite heaolu ennustaja kui emapoolne heakskiit. Hetheringtoni (1979) ning Walkeri ja McGraw (2000) uuringutest nähtub, et isal oli laste emotsioonide kontrollis ja regulatsioonis olulisem roll kui emal ja teistel sugulastel (Hetherington 1979; Walker ja McGraw 2000). Poiste seas on depressiooni oluliseks ennustajaks ainult ema reageerivus, tükrukute seas on aga isa roll otsustava tähtsusega mitte ainult reageerivuse vaid ka nõudlikkuse osas (Piko ja Bala'zs, 2012). Ema nõudlikkus korreleerub aga tükrukute puhul depressiooniga (Piko ja Bala'zs, 2012).

### ***1.2. Vanemliku tõrjumise mõju laste depressioonile ja ärevusele***

Vanemlik heakskiit-tõrjumine on üks põhilisi vanemlikke faktoreid, mis mõjutab noorukite vaimset tervist (Dwairy, 2010). Vanemlik tõrjumine on seotud laste psühhikahäiretega, samas kui vanemapoolne heakskiit on vähem seotud parema psühholoogilise toimetulekuga (Dwairy, 2010). 26% laste psühholoogilisest kohanemisest on seletatav sellega, millisel määral laps tunneb, et teda aktsepteeritakse või tõrjutakse (Rohner, 2005). Samuti on 21% täiskasvanu psühholoogilisest toimetulekust seletatav lapsepõlves tajutud vanemapoolse heakskiidu ja tõrjumisega (Rohner, 2005). Mitmetes longituuduuringutes on ilmnenu, et vanemlik tõrjumine lapsepõlves mõjutab depressiooni sümptomite arengut nii noorukieas kui ka täiskasvanuna (Rohner, 2005). Kõrgel määral vanemliku agressiooni esinemine ennustas nii suurenenud depressiooni kui ärevust 2.5 aasta jooksul, samas kui kõrgel määral positiivne vanemlik hoolitsus ennustas vaid väiksemal määral depressiooni sümptomeid (Schwartz jt. 2012). Sellest järeldub, et negatiivse vanemliku käitumise (kontroll, tõrjumine) mõjud võivad olla tugevamad, kui positiivse vanematepoolse käitumise (heakskiit) mõjud (Verhoeven jt., 2012).

Tõrjumine põhjustab väärtusetuse tunnet, mille tulemusena kahjustub enesehinnang, kujunevad depressiivsed tunded ning negatiivne maailmavaade (Rohner, 2004). Indiviididel, kes kogevad vanemlikku tõrjumist, on suurem risk suitsiidimõteteks ja –käitumiseks tõenäoliselt seetõttu, et vanemlik tõrjumine soodustab enesekriitilisust, mis on depressiooni riskifaktor (Campos jt., 2013). Dwairy (2010) leidis, et täielik vanemlik tõrjumine on vähem kahjustav laste vaimsele tervisele kui ebajärjepidev kombinatsioon tõrjumisest ja heakskiidust. Kim jt. (2006) tõid välja, et kõrgel määral vanemlikku tõrjumist seletas ligikaudu 27–46% laste psühholoogilise toimetuleku variatiivsusest. Muris jt. (2000) keskendusid oma uurimuses aga laste kiindumussuhtele ning muretsemise muustritele. Leiti, et lapsed, kes hindasid oma seotust ebaturvaliseks, muretsesid rohkem kui teismelised, kelle seotus vanematega oli turvaline (Muris jt., 2000). Tulemus näitab, et vanemlik tõrjumine on tugevalt seotud ka laste ärevuse ning muretsemisega (Muris jt., 2000). Depressioon lapsepõlves ja noorukieas on seotud pikaajaliste ebasoodsate tagajärgedega nagu suurenenud risk hilisemaks depressiooniks, suitsidaalseks käitumiseks (Fergusson jt., 2005), alkoholisõltuvuseks (Crum jt., 2008) ja töötuseks (Fergusson jt., 2005).

Vanemlik tõrjumine on sagedasem väiksema hariduse ja madalama sotsiaalmajandusliku tasemega perekondades (Dwairy, 2010). Eelnevates uuringutes on jõutud ebajärjepidevatele tulemustele seoses sellega, kas laste psühholoogilist toimetulekut

ennustab rohkem emapoolne või isapoolne tõrjumine. Emapoolne emotsionaalne eemalolek varases lapsepõlves ennustab suitsiidikateid noorukieas (Weich jt., 2009). Siantz jt. (2010) näitasid, et noorukitel, kes kogesid rohkem tõrjuvat vanemlikku stiili ema poolt, esines rohkem emotsionaalseid ja käitumuslikke probleeme. Khani jt. (2011) tulemused näitasid, et tõrjumine ema poolt on tugevasti seotud madala tajutud enesetõhususe ja eluga rahuloluga. Emapoolne hülgamine vahendab seost lapse negatiivse emotsionaalsuse ja hilisema depressiooni ja ärevuse vahel (Bruggen jt., 2010). Emapoolne negatiivne afekt on tugevalt seotud laste depressiivsete sümptomitega, see seos on tugevam ema- tütre suhte puhul ja nõrgem ema-poja suhte puhul (Leung jt., 2009). On leitud, et lapsed, kes tajuvad vähest emapoolset soojust ja kõrgel määral konflikte isaga, kogevad olulisel määral depressiooni (Eunjung ja Cain, 2008).

Peamiselt on vanemliku heakskiidu-tõrjumise uurimisel keskendatud ema käitumisele (Rohner ja Veneziano 2001). Laste arengu, ärevuse ja ärevushäirete ravi uurimustes on isade rolli eiratud (Bögels, Phares, 2008). Isad on võrreldes emadega rohkem tõrjuvad ning vähem aktsepteerivad ning meessoost noorukeid tõrjutakse rohkem ning aktsepteeritakse vähem kui naissoost puberteedialisi (Dwairy, 2010). Samuti on leitud, et vältiv seotus isaga on negatiivselt seotud teismelise enesehinnangu kontrolliga, samas kui vältiv seotus emaga ei ole sellega seotud (Doyle ja Markiewicz, 2009). Vulic´-Prtoric ja Macuka (2006) hinnangul ennustab ärevust kõige paremini isapoolne tõrjumine. Isapoolne tõrjumine kaldub olema üldiselt parem ennustaja kui tajutud emapoolne tõrjumine käitumisprobleemide, ainete kuritarvitamise, depressiooni puhul (Rohner ja Veneziano, 2001; Rohner ja Britner, 2002). Khaleque (2005) leidis, et see, millisena naised meenutasid lapsepõlves kogetud isapoolset (aga mitte emapoolset) heakskiitu oli otseselt seotud nende psühholoogilise toimetulekuga. Ka Rohner ja Parmar (2005) näitasid, et emapoolne heakskiit lapsepõlves ei omanud olulist mõju ei meeste ega naiste psühholoogilisele toimetulekule kui isapoolne aktsepteerimine oli välja arvatud. Ka Barrera ja Jones (1992) tulemustest nähtus, et isa ja lapse suhe ennustab lapse ärevust rohkem kui ema ja lapse suhe.

### ***1.3 Vanemliku kontrolli mõju laste depressioonile ja ärevusele***

Vanemlik kontroll on vanemapoolne nooruki tegevuste ja rutiinide reguleerimine, vanematest sõltumisele julgustamine, instrueerimine, kuidas laps peaks mõtlema ja tundma (Barber 1996, McLeod jt., 2007). Vanemliku psühholoogilise kontrolli seoseid lapse ärevusega on peetud oluliseks ehkki seda on uuritud vähesel määral. Läbilõikelised uuringud

on näidanud, et esinevad olulised seosed laste hinnangutes vanemate kontrollile ning generaliseerunud ärevushäire vahel (Muris ja Merckelbach, 1998). Barrett jt. (2005) ning Bögels jt. (2008) leidsid, et ärevushäiretega lastel väljendasid nii ema ja isa rohkem kontrollivat käitumist kui kontrollgrupi laste vanemad- see viitab, et seosed vanemliku kontrolliva käitumise ja laste ärevuse vahel on sarnased nii isadel kui emadel. Enamik uuringuid, mis on seoseid leidnud, on keskendunud afektiivsete häiretega lastele ning tulemustest on selgunud, et ärevushäirega laste vanemad väljendavad vähem soojust ja rohkem kontrolli kui ilma ärevushäireta laste vanemad (Barrett jt., 2005; Suveg jt., 2005).

Ehkki on leitud, et nii vanemlik tõrjumine kui ka vanemlik kontroll on seotud noorukite ärevuse ilmingutega, siis hiljutine metaanalüüs näitas, et vanemlik kontroll on teismeliste ärevusega rohkem seotud kui vanemlik tõrjumine (McLeod jt., 2007). Samuti on ilmnud, et lastel esineb kõrge määral depressiooni kui nende suhetes vanematega on madalal tasemel soojust ja kõrgel määral kontrolli (Hale jt.; Rapee, 1997). Van der Bruggeni jt. (2008) metanalüüsis selgus, et seosed vanemliku kontrolli ja laste ärevuse vahel on tugevamad tüdrukute kui poiste puhul. Ka on vanematepoolne sundimine ning psühholoogiline kontroll seotud lapse probleemse käitumisega (Amato, 1990). Näiteks on leitud, et poiste käitumisprobleemide oluline ennustaja on tajutud isapoolne kontroll (Tulviste ja Rohner, 2010). Samuti on leitud, et kõrgemal määral esinev lapse negatiivne emotsionaalsus ennustab kõrgemat emapoolset kontrolli, kuid ei ennustanud isa piiravat käitumist (Bruggen jt., 2010). On empiirilisi tulemusi, mille kohaselt vanema sugu on võimalik vahendaja kontrolliva käitumise ja lapse ärevuse vahel, kuid tõendid on veel vähesed (Verhoeven jt., 2012). Ka Nanda jt. (2012) avastasid olulise seose vanemliku psühholoogilise kontrolli ja lapse ärevuse sümptomite vahel. Tulemustest selgus, et see seos oli täielikult vahendatud lapse tajutud kontrolli taseme poolt (Nanda jt., 2012). Võimalik, et ehkki vanemlik psühholoogiline kontroll ja lapse tajutud kontroll panustavad ärevuse süvenemisesse, siis on võimalik, et vanemlik kontroll aitab kaasa ärevuse arengusse mõjutades seda, kuidas laps kontrolli tajub (Nanda jt., 2012).

#### ***1.4. Isa puudumise/perest eemaloleku seosed laste depressiooni ja ärevusega***

On leitud rohkesti tõendeid vanema puudumise negatiivsetest mõjudest laste toimetulekule koolis, poiste agressiivsusele, riskeerivale käitumisele (McLanahan ja Teitler, 1999). Eelnevad uurimused on leidnud, et lastel, kes kasvasid ilma isata, esinesid noorukieas ja hiljem täiskasvanuna käitumuslikud probleemid, depressioon (Aughinbaugh jt. 2005),

madalam kognitiivne toimetulek (Lang ja Zagorsky, 2001). Seevastu Amato ja Gilbreth'i (1999) metaanalüüsis, kus kirjeldati 63 uurimust, selgus, et vanemlik julgustamine, toetus, lähedus olid lapse sotsiaalse, emotsionaalse ja psühholoogilise toimetuleku paremad ennustajad kui eemalelava isaga kohtumise sagedus. Luo jt. (2011) uurimusest ilmnes, et lapsed, kes kasvasid ilma isata, kogesid oluliselt kõrgemal määral seisundiärevust. Kahjuks on väga vähe uuritud ilma isata elamise aja mõju ärevusele ja enesehinnangule. Biller (1974, 1993) viitas, et mida nooremana on laps isast eraldatud, seda raskemad on vaimse tervise tagajärjed kasvades. Järgnevad uurimused on näidanud, et vanematest eraldamine enne 17-eluaastat tõstab oluliselt depressiooniriski (Bifulco jt., 1992). Agid jt. (1999) leidsid, et vanema lahkumine enne 9- eluaastat omab oluliselt raskemaid tagajärgi kui lahkumise kogemine noorukieas, seejuures ka Luo jt. (2011) on leidnud, et isa lahkumine on emotsionaalselt kõige ohtlikum 7-12-aasta vanuses (Luo jt., 2011). Lapsed, kes kogesid isa puudumist, olid madalama enesehinnanguga, kuid soolisi erinevusi ei esinenud (Luo jt., 2011).

### ***1.5. Laste depressiooni ja ärevuse komorbiidsus***

Uuringud näitavad, et ehkki need võivad esindada ühte konstrukti väikelastel, on depressioon ja ärevus eraldiseisvad konstruktid noorukitel (Anderson ja Hope, 2008). Umbes 10-15%-l ärevushäirega noorukitest on samuti depressioon ning 25-50%-l depressiooniga noorukitest on ka ärevushäire (Axelson ja Birmaher, 2001). Võrreldes ainult depressiooniga või ärevushäirega lapsi, on komorbiidse häirega lapsed pigem vanemad ja rohkemate sümptomitega (Brady ja Kendall, 1992).

Lastel, kellel esineb komorbiidsus depressiooniga, ilmnevad raskemad ärevuse sümptomid ja pere düsfunktsioon kui ainult ärevushäirega teismelistel (Guberman; Manassis, 2011). Seevastu komorbiidse häirega lastel ei esinenud raskemal määral depressiooni sümptomeid või perekonna düsfunktsionaalsust võrreldes ainult depressiooniga teismelistega (Guberman; Manassis, 2011). Seega depressiivsed sümptomid ärevushäirega lastel seostuvad raporteeritud sümptomaatika raskuse ja perekonna düsfunktsionaalsusega, samas kui lastel, kellel esinevad depressiooniga ärevuse sümptomid, seda mõju ei ilmne (Guberman; Manassis, 2011). Ka Johnson ja Greenbergi (2013) tulemustest kerkis esile, et depressiooniga noorukite ning komorbiidse häirega noorukite grupp on võrreldes ainult ärevusega teismeliste grupiga olulisel määral rohkem seotud madalama vanemliku kvaliteediga. Ent ärevuse sümptomid olid vanemliku stiiliga seotud ainult siis, kui esinesid ka depressiooni sümptomid (Johnson ja

Greenberg, 2013). Sellest järeldasid autorid, et depressiooni sümptomid näivad olevat juhtiva tähtsusega vanemliku stiili ja meeleoluhäirete seoste vahel. Tulemuste põhjal järeldub, et probleemsed peresuhted ennustavad paremini depressiooni kui ärevust (Vulic'-Prtoric, Macuka, 2006). Tulemustest ilmneb, et depressioon ja ärevus on eraldiseisvad ning kirjeldatavad erinevate perekonna profiilidega (Vulic'-Prtoric, Macuka, 2006). Ka Schwartz jt. (2012) uuring viitas, et vanema käitumismustrid võivad olla erinevalt seotud laste depressiooni ja ärevusega.

### ***1.6. Soolised ning vanuselised erinevused laste depressioonis ja ärevuses***

Nii vanema ja lapse sugu kui ka lapse vanust on peetud potentsiaalseteks variatiivsuse põhjusteks ärevuse ja vanemliku kasvatusseoste uurimisel (Bögels, Perotti 2010; Bögels, Phares 2008; Van der Bruggen jt., 2008). Teismee keskel on tüdrukutel kaks korda suurem tõenäosus kui poistel emotsionaalseteks probleemideks (Rutter, Caspi ja Moffitt, 2003). On ilmnenu, et tüdrukud on tundlikumad negatiivsetele suhetele ning depressioonile (Hankin ja Abramson 2001; Hale jt., 2005; Nolen-Hoeksema ja Girgus 1994). Samuti on tüdrukute depressiooni episoodid oluliselt pikemad kui poistel ning mida noorem on laps esimese episoodi ajal, seda rohkem võib episoodide tulevikus mõlemast soost teismelistel esineda (Essau jt., 2010). Seevastu McLeodi jt. (2007) metaanalüüsis ja Verhoeveni jt. (2012) uuringus soolisi erinevusi ei ilmnenu. Kui varasemad uuringud tuginevad peamiselt emapoolse kontrolli uurimisele, siis Van der Bruggeni jt. (2010) uuringus, ilmnenu, et vanemlik kontroll oli rohkem seotud poiste ärevusega nii ema- kui ka isapoolse kontrolliva käitumise korral.

Ka lapse vanust on peetud võimalikuks vahendajaks lapse ärevuse ja vanemliku stiili vahel. Võib olla, et lapse kasvades väheneb ema- ja isapoolse käitumise mõju, kuna vanemad lapsed veedavad perega vähem aega kui nooremad (Verhoeven jt., 2012). McLeodi jt. (2007) metaanalüüsis, kus uuriti 2–18 aastaseid lapsi, ei ilmnenu lapse vanuse vahendavat mõju. Ka Hudsoni ja Rapee (2001), kes uurisid 95 last vanuses 7–15 aastat, leidsid, et emapoolse kontrolli taseme ja lapse ärevuse vahelised seosed ei muutunud vanuse kasvades. Verhoeven jt. (2012) leidsid, et vanemlik mõju lapse ärevusele oli tugevam algkoolis kui noorukieas. Nende tulemuste põhjal oli emapoolne kõrge kontroll üheselt seotud vaid algklasside laste ärevusega, isapoolisel kontrollil oli aga suurem mõju noorukieas laste ärevusele, seega seos isapoolse kõrge kontrolli ja laste ärevuse vahel on tugevaim vanemas eas noorukitel (15a). Ka Eijck jt. (2012) uuringust nähtus, et teismeliste generaliseerunud ärevushäire sümptomid ja

isaga seotuse kvaliteet mõjutavad teineteist negatiivselt. See seos oli tugevam poistel kui tüdrukutel ning esines tugevamini teismee keskel kui teismee alguses.

### ***1.7. Eesmärk ja hüpoteesid***

Käesoleva uurimuse eesmärk on hinnata longituudselt peresuhete seoseid ning koosmõju laste depressiooni ja ärevuse ilmingutega.

Püstitatud on järgmised hüpoteesid:

1. Madal ema- ja isapoolne vanemlik soojus on seotud kõrgema depressiivsuse ja ärevusega nii poistel kui tüdrukutel.
2. Kõrge ema- ja isapoolne vanemlik tõrjumine on seotud kõrgema depressiivsuse ja ärevusega nii poistel kui tüdrukutel.
3. Kõrge ema- ja isapoolne vanemlik kontroll on seotud kõrgema depressiivsuse ja ärevusega nii poistel kui tüdrukutel.
4. Isa puudumine/perest eemalolek on seotud kõrgema depressiivsuse ja ärevusega nii poistel kui tüdrukutel.

## 2. MEETOD

### 2.1. Protseduur

Andmed koguti longituuduuringu „Vanuselised muutused söömiskäitumises ja häirunud söömiskäitumist ennustavad tegurid eelpuberteedialistel lastel“ raames. Uuring toimus aastatel 2010–2013. Käesolev uuring viidi läbi kolmel järjestikusel aastal (testimistevaheline aeg oli 12–14 kuud). Kõik lapsed said isikliku koodi, mis püsis kolme aasta jooksul muutumatuna. Uuringu läbiviimiseks kulus ühes klassis umbes 50 minutit. Uuritavatele tutvustati läbiviimise protseduuri ning konfidentsiaalsust ning terve testimisaja oli lastel võimalik küsimustega läbiviija poole pöörduda. Küsimustiku täitmisele järgnes pikkuse ja kaalu mõõtmine meditsiiniõe kabinetis. Mõõtmised viidi läbi uuringu läbiviija poolt.

Uuring oli heaks kiidetud Tartu Ülikooli Inimuuringu Eetikakomitee poolt. Uuringus osalenud lapsed ning nende vanemad olid teadlikud uuringu sisust ning allkirjastasid informeeritud nõusolekulehe.

### 2.2. Valim

Uurimus viidi läbi Tartus, Võrumaal, Viljandis, Jõgevamaal kokku 14 koolis. Esimeses voorus osalesid 308 5. klassi õpilast. Valdavalt olid uuritavad 11–12-aastased ( $M = 11.53$ ,  $SD = 0.53$ ). Osalejateks olid 175 tüdrukut ja 133 poissi. Ligi 80% õpilastest elasid linnas.

Teises voorus osalesid 262 last, esialgselt valimist 85%. Uuritavad olid peamiselt vanuses 12–13 aastat ( $M = 12.52$ ,  $SD = 0.52$ ), kellest 110 olid poisid ja 152 tüdrukud. Umbes 80% lastest elasid linnas.

Kolmandas voorus osalesid 243 last, esialgselt valimist 79%. valdavalt vanuses 13–14 aastat ( $M = 13.65$ ,  $SD = 0.54$ ). Poisse osales uuringus 111 ning tüdrukuid 132. Ligi 80% uuritavatest elasid linnas. Isaga elasid koos 72% lastest, ilma isata elasid 29% uuritavatest.

### 2.3. Mõõtevahendid

**Vanemliku heakskiidu- tõrjumise/ kontrolli küsimustik** (Parental Acceptance-Rejection Control Questionnaire; PARQ/ Control: Child version; Rohner, 2005; eestikeelne versioon Tulviste ja Rohner, 2010). Küsimustik hindab, kuidas laps tajub suhteid vanematega.

Uurimuses kasutati nii ema kui ka isa versiooni. Küsimustik koosneb 29-st küsimusest ning mõõdab viit alaskaalat: 1. *Soojus/kiindumus*, 2. *Vaenulikkus/agressiivsus*, 3.

*Ükskõiksus/hoolimatus*, 4. *Tagasilükkamine*, 5. *Kontroll*.

Vanemlik soojus väljendub afektiivse seotuse kvaliteedis lapse ja vanema vahel. Vaenulikkus/agressiivsus on iga käitumine, kus on kavatsus kedagi emotsionaalselt või füüsiliselt kahjustada. Ükskõiksus/hoolimatus hõlmab mitte ainult lapse materiaalsete ja füüsiliste vajaduste mitterahuldamist, vaid ka emotsionaalsete ja sotsiaalsete vajaduste hooletusse jätmist. Tagasilükkamine viitab laste uskumusele, et vanemad ei hooli ja ei armasta neid. Kontrolli dimensioon on defineeritud kui lapse tegevuste ja rutiinide reguleerimine, vanematest sõltuvuse soodustamine, lapse mõtete ja tunnete liigne juhendamine.

Heakskiidu- tõrjumise koguskoor (PARQ skoor) koosneb nelja esimese alaskaala summaarsest skoorist. Kontrolli skaalat vaadeldakse koguskoorist eraldi. Seega on vanemlik tõrjumine kombinatsioon vanemapoolsest madalast soojusest, vaenulikkusest/agressiivsusest, ükskõiksusest/hoolimatusest, tagasilükkamisest (Rohner, 2005) ning vanemliku kontrolli skaalat vaadeldakse eraldiseisvana.

Käesolevas töös uuriti vanematepoolset tõrjumist (PARQ koguskoor), kontrolli ning soojust. Küsimustikus on 29 enesekohast küsimust, millele antakse vastuseid 4-punktilisel skaalal (1 – *ei kehti peaaegu kunagi* kuni 5 – *kehtib peaaegu alati*). Kontrolli alaskaala isa versiooni sisereliaablusnäitajad olid esimesel aastal  $\alpha=0.66$ , teisel aastal  $\alpha=0.67$  ja kolmandal aastal  $\alpha=0.71$ . Emapoolset kontrolli mõõtva alaskaala Cronbachi alfa oli esimesel aastal  $\alpha=0.61$ , teisel aastal  $\alpha=0.61$  ja kolmandal aastal  $\alpha=0.54$ . Laste hinnanguid ema- ja isapoolse tõrjumise kohta mõõtvate küsimustike sisereliaabluskoefitsendid olid kolmel testimiskorral väga kõrged, mõlemal – Cronbachi alfa esimesel aastal  $\alpha=0.89$  ja teisel aastal  $\alpha=0.88$  ja kolmandal aastal  $\alpha=0.92$ .

***Laste Depressiooni Küsimustik*** (Children's Depression Inventory, CDI; Kovacs, 1992; eestikeelne versioon Pruulmann, 2006). Küsimustikul on viis alaskaalat: 1. masendunud meeleolu, 2. suhte probleemid, 3. ebaefektiivsus, 4. anhedoonia, 5. negatiivne enesehinnang. CDI-s on 27 enesekohast küsimust, millele antakse vastuseid 0-2 palli skaalal, kus 0 viitab sümptomi puudumisele, 1 mõõdukale sümptomaatikale, 2 kindla sümptomi olemasolule. Küsimustik võimaldab uurida noori vanuses 7–17 aastat. Küsimustiku sisereliaablus oli kõigil

kolmel testimiskorral väga hea: Cronbachi alfa esimesel aastal  $\alpha=0.88$  ja teisel aastal  $\alpha=0.87$  ja kolmandal aastal  $\alpha=0.84$ .

***Seisundi- ja Püsiärevuse Skaala Lastele*** (State and Trait Anxiety Inventory for Children, Spielberger, Edwards, Lushene, Montuori, Platzek 1973; eesti keelde kohandatud antud uurimuse tarbeks), millest kasutati vaid püsiärevuse skaala osa. Skaala koosneb 21-st enesekohasest väitest, millele tuleb vastata 3-pallisel Likerti tüüpi skaalal (*0-peaaegu mitte kunagi; 1-mõnikord; 2-tihti*). Skaala sisereliaabluskoeffitsient kolmel testimiskorral: Cronbachi alfa esimesel aastal  $\alpha=0.89$ , teisel aastal  $\alpha=0.86$  ja kolmandal aastal  $\alpha=0.9$ .

#### **2.4 Andmetöötlus**

Statistilised analüüsid viidi läbi programmiga SPSS 17.0 ja STATA 12. Andmeanalüüsi viidi läbi kasutades kirjeldavaid statistikuid ja gruppide vaheliste keskmiste võrdlemiseks dispersioonianalüüsi (ANOVA). Regressioonimudeli koostamiseks kasutati tarkvarapaketti STATA 12. Laste depressiivsuse ja ärevuse jälgimiseks kahes dimensioonis - nii ajas kui ruumis, kasutati paneelandmete analüüsi. Samaaegselt uuriti nii lastevahelist varieeruvust kui ka iga lapse depressiivsuse ja ärevuse muutumist ajas. Paneelandmete korral on võimalik arvestada vastaja heterogeensust, samuti võimaldavad nad identifitseerida ja mõõta efekte, mida ei saa ristanndmete või aegridade andmete põhjal leida. Seega annavad paneelandmed rohkem informatsiooni ning võimaldavad hinnangute suurema efektiivsuse. Paneelandmete puhul on muutujate vahel rohkem varieeruvust ja vabadusastmeid ning vähem kollineaarsust.

## 3. TULEMUSED

Kolmel testimiskorral mõõdetud skaalade näitajad on esitatud vanuste ja soo lõikes

Tabelis 1.

**Tabel 1.** Skaalade keskmised skoorid ja standardhälbed (sulgudes) vanuste ja soo lõikes.

		12a lapsed	13a lapsed	14a lapsed
Depressioon	T	11.51 (7.64) N=168	11.24 (7.31) N=145	11.74 (7.16) * N=122
	P	11.13 (6.54) N=124	10.40 (5.85) N=97	9.74 (5.13) * N=104
Ärevus	T	14.80 (7.52) ** N=167	15.84 (7.05) ** N=145	16.23 (8.04) ** N=128
	P	11.89 (6.90) ** N=126	11.98 (6.09) ** N=100	11.17 (6.43) ** N=109
Emapoolne soojus	T	27.83 (4.19) N=170	27.24 (4.74) N=149	27.16 (5.10) N=127
	P	26.95 (4.46) N=123	26.87 (4.59) N=99	26.17 (4.75) N=105
Isapoolne soojus	T	26.49 (5.17) * N=162	25.66 (5.43) N=137	24.55 (5.80) N=123
	P	25.01 (5.63) * N=113	25.52 (5.35) N=101	23.92 (5.58) N=96
Emapoolne tõrjumine	T	34.17 (9.41) N=162	34.90 (10.11) N=147	34.80 (11.60) N=126
	P	36.38 (10.54) N=115	35.90 (8.75) N=93	37.05 (10.03) N=94
Isapoolne tõrjumine	T	34.69 (9.81) ** N=144	35.86 (10.55) N=133	37.78 (11.68) N=117
	P	38.21 (10.83) ** N=106	37.87 (11.13) N=95	39.80 (11.90) N=93
Emapoolne kontroll	T	12.52 (2.69) * N=172	12.63 (2.87) * N=153	12.89 (2.68) N=130
	P	13.33 (2.95) * N=129	13.58 (2.83) * N=103	13.37 (2.65) N=102
Isapoolne kontroll	T	12.28 (3.03) N=164	12.02 (3.09) * N=136	12.36 (3.45) N=122
	P	12.92 (3.01) N=117	13.09 (3.32) * N=101	12.92 (2.93) N=103

Märkus: T-tüdrukud, P-poisid, \*\*  $p < .01$ , \*  $p < .05$ - erinevus tüdrukute ja poiste vahel samas laines hinnatud andmetel

### 3.1. Vanematepoolse soojuse, kontrolli ja tõrjumise mõju laste depressiivsusele

Depressiooni ja mõõdetud selgitavate muutujate vahelist seost uuriti kasutades paneelandmete modelleerimist juhusliku ja fikseeritud efektiga regressioonimudelitega. Inimeste eripärast lähtuva heterogeensuse mõjude hindamise jaoks kasutati Hausmani testi (Greene, 2008). Hausmani testi alusel ( $p < .01$ ) selgus, et sõltumatud muutujad ja indiviidi unikaalsusest lähtuv hajuvus on omavahel seotud ning regressioonimudelis nihketa hinnangute saamiseks kasutati edasistes analüüsides statistiliselt vähem kitsendatud fikseeritud efektiga regressioonimudelit. Vaid tüdrukute ärevuse ja selgitavate muutujate vaheliste seoste uurimiseks kasutati juhusliku efektiga regressioonimudelit.

Fikseeritud efektiga mudelis on parameetrite hindamisel arvesse võetud üle kolme ajaperioodi konstantne indiviidi spetsiifiline fikseeritud unikaalne eripära muutuja ( $\alpha_i$ ). Sisuliselt on fikseeritud efektiga mudeli kasutamine antud juhul sama olukorraga, kus kasutatud oleks vähimruutude meetodil hinnatud regressioonimudelit, kuhu on sisse lülitatud 276-1 (N-1) indikaatormuutujat iga vastaja eripärast lähtuva unikaalsuse kontrollimiseks (Greene, 2008).

Paneelandmete mudel tervikuna (Tabel 2) oli statistiliselt oluline olulisuse nivool  $p < .01$ . Kasutatud mudel kirjeldab gruppidesisesest hajuvusest 20%: sõltumatud muutujad kirjeldavad ühe uuringus osalenud laste depressiivsuse taseme muutusest kolme aasta jooksul keskmiselt 20%. Ristlõikeliselt üksikute inimeste vahelisest hajuvusest (ehk gruppidevahelistest hajuvusest) kirjeldavad mudelisse kaasatud selgitavad muutujad 34% lastevahelistest erinevustest depressiivsuses. Iga vastaja eripärast lähtuv mõju kirjeldab 69% sõltuva muutuja hajuvusest (parameeter  $\rho$  fikseeritud efektiga mudelis).

Tabelist 2 selgub, et mudelisse lülitatud muutujatest osutusid depressiivsuse taseme ennustamisel oluliseks emapoolne madal soojus ( $p < .01$ ), isapoolne madal soojus ( $p < .01$ ) ning emapoolne tõrjumine ( $p < .01$ ). Ülejäänud ennustavate muutujate puhul ei olnud võimalik näidata nendele hinnatud parameetrite erinevust nullist olulisusnivool  $p < .05$ . Analüüsides regressioonimudeli kordajate märke ilmneb, et ema madal soojus prognoosib madalamat lapse depressiivsuse taset. Vastupidine efekt ilmneb aga isa soojuse puhul, kus isapoolne madalam soojus suurendab lapse depressiivsuse taset. Samuti ilmneb positiivne seos emapoolse tõrjumise ja lapse mõõdetud depressiivsuse taseme vahel.

Kaasates mudelisse vanuse kui indikaatormuutuja ilmnes, et võrreldes 11-aasta vanuste laste grupi keskmise depressiivsuse tasemega erinesid sellest tendentsi tasemel 12-

aasta vanused ( $p < .10$ ) ja statistiliselt oluliselt 13-aastased ( $p < .05$ ) uuritavad. 14-aastaste grupp ei erinenud 11-aastaste grupist keskmise depressiivsuse taseme poolest.

**Tabel 2.** Depressiivsuse ennustajad 11–14-aastastel lastel ja vanuse seosed depressiivsusega

Seletav muutuja	Koefitsient	Standardviga	t	P >  t	95% Usaldusnivoo	
Emapoolne madal soojus**	-0.36	0.11	-3.21	0.001	-0.58	-0.14
Isapoolne madal soojus	0.25	0.11	2.30	0.022	0.04	0.46
Emapoolne kontroll	-0.15	0.12	-1.27	0.205	-0.39	0.08
Isapoolne kontroll	0.15	0.11	1.34	0.180	-0.07	0.36
Emapoolne tõrjumine**	0.30	0.05	6.02	0.000	0.20	0.40
Isapoolne tõrjumine	-0.03	0.06	-0.46	0.643	-0.14	0.09
12a	-0.89	0.53	-1.66	0.098	-1.94	0.17
13a**	-1.57	0.57	-2.78	0.006	-2.69	-0.46
14a	-0.82	0.74	-1.11	0.268	-2.28	0.64

Märkus: \*\*  $p < .01$ , \*  $p < .05$

### 3.2. Vanematepoolse soojuse, kontrolli ja tõrjumise mõju poiste depressiivsusele

Paneelandmete mudel tervikuna oli statistiliselt oluline ( $p < .01$ ). Antud mudel kirjeldab gruppidesisesest hajuvusest 27%: sõltumatud muutujad kirjeldavad ühe uuringus osalenud poisi depressiivsuse taseme muutusest kolme aasta jooksul keskmiselt 27%. Gruppidevaheliste hinnangute osas kirjeldavad mudelisse kaasatud selgitavad muutujad 27% poistevahelistest erinevustest depressioonis. Iga vastaja eripärast lähtuv mõju kirjeldab 69% depressiivsuse hajuvusest (parameeter  $\rho$  fikseeritud efektiga mudelis).

Mudelisse lülitatud muutujatest jäid depressiivsuse taseme ennustamisel oluliseks emapoolne madal soojus ( $p < .01$ ), emapoolne tõrjumine ( $p < .01$ ) ning tendentsi tasemel ka isapoolne madal soojus ( $p = 0.05$ ). Ülejäänud ennustavate muutujate puhul ei saanud näidata hinnatud parameetrite erinevust nullist olulisusnivoole  $p < .05$ . Analüüsidest regressioonmudeli kordajate märke selgus aga, et ema madalam soojus on seotud madalama poiste depressiooni tasemega. Ilmnes ka positiivne seos emapoolse tõrjumise ja mõõdetud depressioonitaseme vahel. Samuti avaldus tendentsi tasemel, et isa madalam soojus suurendab poiste depressiooni taset.

Võttes mudelisse vanuse kui indikaatormuutuja selgus, et võrreldes 11-aastaste poiste grupi keskmise depressiooni sümptomite tasemega erinesid sellest statistiliselt oluliselt nii 12-aastased ( $p < .05$ ), 13-aastased ( $p < .01$ ) kui ka 14-aastased ( $p < .05$ ) poisid. Võrreldes baastasemega (11-aastaste poiste grupp) on depressiooni tase madalam 12-, 13- ja 14-aastastel poistel.

**Tabel 3.** Depressiooni ennustajad 11–14-aastastel poistel ja vanuse seosed poiste depressiooni sümptomitega

Seletav muutuja	Koefitsient	Standardviga	t	P >   t	95% Usaldusnivoo	
Emapoolne madal soojus*	-0.29	0.13	-2.21	0.029	-0.55	-0.03
Isapoolne madal soojus	0.26	0.13	1.96	0.053	-0.00	0.53
Emapoolne kontroll	-0.25	0.19	-1.27	0.206	-0.63	0.14
Isapoolne kontroll	0.29	0.17	1.70	0.092	-0.05	0.62
Emapoolne tõrjumine**	0.26	0.06	4.09	0.000	0.14	0.39
Isapoolne tõrjumine	-0.04	0.07	-0.64	0.522	-0.17	0.09
12a*	-1.74	0.83	-2.08	0.039	-3.39	-0.09
13a**	-2.46	0.86	-2.85	0.005	-4.18	-0.75
14a*	-2.61	1.07	-2.44	0.016	-4.74	-0.49

Märkus: \*\*  $p < .01$ , \*  $p < .05$

### 3.3. Vanematepoolse soojuse, kontrolli ja tõrjumise mõju tüdrukute depressiivsusele

Paneelandmete mudel tervikuna oli statistiliselt oluline ( $p < .01$ ). Antud mudel kirjeldab gruppidesisesest hajuvusest 19%. Gruppidevaheliste hinnangute osas kirjeldavad mudelisse kaasatud selgitavad muutujad 40% tüdrukute vahelistest erinevustest depressioonis. Iga vastaja eripärast lähtuv mõju kirjeldab 68% sõltuva muutuja hajuvusest (parameeter  $\rho$  fikseeritud efektiga mudelis).

Mudelisse kaasatud muutujatest olid depressiooni taseme ennustamisel olulised emapoolne madal soojus ( $p < .01$ ) ning emapoolne tõrjumine ( $p < .01$ ). Ülejäänud ennustavate muutujate puhul ei õnnestunud näidata hinnatud parameetrite erinevust nullist olulisusnivool  $p < .05$ . Uurides regressioonmudeli kordajate märke ilmnes, et emapoolne madalam soojus ennustab madalamat tüdrukute depressiooni taset. Samuti ilmnes, et emapoolne tõrjumine suurendab tüdrukute depressiooni määra.

Kasutades vanust kui indikaatormuutujat ilmnes, et 11-aasta vanuste tüdrukute grupist ei erine keskmise depressiooni taseme poolest 12-, 13- ega ka 14- aastased tüdrukud (kõigi puhul  $p > .10$ ).

**Tabel 4.** Depressiooni ennustajad 11–14-aastastel tüdrukutel

Seletav muutuja	Koefitsient	Standardviga	t	P >  t	95% Usaldusnivoo
Emapoolne madal soojus*	-0.47	0.20	-2.35	0.020	-0.87 -0.08
Isapoolne madal soojus	0.21	0.18	1.17	0.245	-0.15 0.57
Emapoolne kontroll	-0.09	0.16	-0.59	0.558	-0.41 0.22
Isapoolne kontroll	0.07	0.14	0.45	0.653	-0.22 0.35
Emapoolne tõrjumine**	0.36	0.08	4.25	0.000	0.21 0.53
Isapoolne tõrjumine	-0.02	0.10	-0.18	0.855	-0.17 0.18

Märkus: \*\*  $p < .01$ , \*  $p < .05$

### 3.4. Vanematepoolse soojuse, kontrolli ja tõrjumise mõju laste ärevusele

Paneelandmete mudel oli statistiliselt oluline ( $p < .01$ ). Antud mudeli sõltumatud muutujad kirjeldavad ühe uuringus osalenud laste ärevuse taseme muutusest kolme aasta jooksul keskmiselt 9%. Gruppidevaheliste hinnangute osas kirjeldavad mudelisse kaasatud selgitavad muutujad lastevahelistest erinevustest ärevuses 22%. Iga vastaja eripärast lähtuv mõju kirjeldab sõltuva muutuja hajuvusest 62% (parameeter  $\rho$  fikseeritud efektiga mudelis). Mudelisse kaasatud muutujad sobivad paremini ennustama depressiooni kui ärevust.

Mudelisse lülitatud muutujatest osutusid ärevuse taseme ennustamisel olulisteks emapoolne madal soojus ( $p < .01$ ) ning emapoolne tõrjumine ( $p < .01$ ). Ülejäänud ennustavate muutujate korral ei olnud võimalik näidata nende parameetrite erinevust nullist olulisusnivool ( $p < .05$ ). Kordajate märkide uurimisel ilmneb, et emapoolne madalam soojus seostub lapse madalama ärevuse tasemega. Esineb ka positiivne seos emapoolse tõrjumise ja lapse ärevuse taseme vahel. Võttes indikaatormuutujaks vanuse leiti, et 11-aasta vanuste laste grupist ei erine keskmise ärevuse taseme poolest 12-, 13- ega ka 14- aastased vastajad (kõigi puhul  $p > .10$ ).

**Tabel 5.** Ärevuse ennustajad 11–14-aastastel lastel

Seletav muutuja	Koefitsient	Standardviga	t	P >  t	95% Usaldusnivoo	
Emapoolne madal soojus**	-0.43	0.15	-2.91	0.004	-0.72	-0.14
Isapoolne madal soojus	0.11	0.14	0.79	0.429	0.17	0.39
Emapoolne kontroll	0.04	0.16	0.27	0.789	-0.27	0.35
Isapoolne kontroll	0.9	0.14	0.63	0.532	-0.19	0.36
Emapoolne tõrjumine**	0.26	0.07	4.00	0.000	0.13	0.40
Isapoolne tõrjumine	-0.01	0.07	-0.10	0.918	-0.15	0.14

Märkus: \*\*  $p < 0.01$ , \*  $p < 0.05$

### 3.5. Vanematepoolse soojuse, kontrolli ja tõrjumise mõju poiste ärevusele

Paneelandmete mudel oli statistiliselt oluline ( $p < .01$ ). Mudel kirjeldas gruppidesisesest hajuvusest 17%. Gruppidevahelistes hinnangutes kirjeldasid mudelisse kaasatud selgitavad muutujad 17% lastevahelistest erinevustest ärevuses. Iga vastaja eripärast tulenev mõju kirjeldas 62% ärevuse hajuvusest (parameeter  $\rho$  fikseeritud efektiivne mudelis).

Mõõdetud selgitavatest muutujatest olid ärevuse taseme ennustamisel olulised emapoolne madal soojus ( $p < .01$ ) ning emapoolne tõrjumine ( $p < .01$ ). Ülejäänud ennustavate muutujate puhul mõju ärevusele puudus ( $p < .05$ ). Analüüsis regressioonmudeli kordajate märke ilmnes, et emapoolne madalam soojus tähendas madalamat poiste ärevuse taset. Ilmnes ka positiivne seos emapoolse tõrjumise ja poiste ärevuse taseme vahel.

**Tabel 6.** Ärevuse ennustajad 11–14-aastastel poistel

Seletav muutuja	Koefitsient	Standardviga	t	P >  t	95% Usaldusnivoo	
Emapoolne madal soojus**	-0.59	0.16	-3.63	0.000	-0.92	-0.27
Isapoolne madal soojus	0.14	0.17	0.82	0.416	-0.20	0.47
Emapoolne kontroll	-0.07	0.24	-0.27	0.790	-0.55	0.42
Isapoolne kontroll	0.32	0.21	1.50	0.137	-0.10	0.74
Emapoolne tõrjumine**	0.32	0.08	4.05	0.000	0.16	0.48
Isapoolne tõrjumine	-0.11	0.08	-1.35	0.181	-0.27	0.05

Märkus: \*\*  $p < .01$ , \*  $p < .05$

Kaasates mudelisse indikaatormuutujana vanuse ilmnes, et 11-aasta vanuste poiste grupist ei erine keskmise ärevuse taseme poolest 12-, 13- ega ka 14- aastased poisid (kõigi puhul  $p > .10$ ).

### 3.6. Vanematepoolse soojuse, kontrolli ja tõrjumise mõju tüdrukute ärevusele

Paneelandmete mudel tervikuna oli statistiliselt oluline ( $p < .01$ ). Antud mudel kirjeldas gruppidesisesest hajuvusest 9%. Gruppidevahelistes hinnangutes kirjeldasid mudelisse kaasatud muutujad 29% tüdrukute vahelistest erinevustest ärevuses. Iga tüdruku eripärast lähtuv mõju kirjeldas 43% ärevuse hajuvusest (parameeter  $\rho$  fikseeritud efektiiviga mudelis).

Ennustavates muutujatest osutusid ärevuse määra ennustamisel olulisteks emapoolne madal soojus ( $p < .01$ ) ning emapoolne tõrjumine ( $p < .01$ ). Ülejäänud ennustavate muutujate puhul ei ilmnenu mõju tüdrukute ärevusele. Uurides regressioonmudeli kordajate märke selgus, et emapoolne madalam soojus tähendab madalamat tüdrukute ärevuse taset. Selgus, et kõrgem emapoolne tõrjumine ennustab kõrgemat tüdrukute mõõdetud ärevuse taset. Uurides vanust indikaatormuutujana, selgus, et 11-aasta vanuste tüdrukute grupist ei erine keskmise ärevuse taseme poolest 12-, 13- ega ka 14- aastased tüdrukud (kõigi puhul  $p > .10$ ).

**Tabel 7.** Ärevuse ennustajad 11–14-aastastel tüdrukutel

Seletav muutuja	Koefitsient	Standardviga	z	P >  t	95% Usaldusnivoo	
Emapoolne madal soojus**	-0.53	0.19	-2.78	0.005	-0.90	-0.16
Isapoolne madal soojus	0.20	0.18	1.16	0.245	-0.14	0.55
Emapoolne kontroll	0.09	0.16	0.56	0.573	-0.22	0.40
Isapoolne kontroll	0.03	0.14	0.24	0.812	-0.24	0.31
Emapoolne tõrjumine**	0.37	0.09	4.34	0.000	0.20	0.54
Isapoolne tõrjumine	0.07	0.10	0.68	0.496	-0.12	0.25

Märkus: \*\*  $p < .01$ , \*  $p < .05$

### 3.7. Isa puudumise/perest eemaloleku seosed depressiivsuse ja ärevusega 14-aastastel lastel

Võrreldes mõlema vanemaga ja ainult emaga elavate laste gruppe, ilmnes, et isa puudumine peres oli statistiliselt oluliselt seotud laste kõrgema depressiivsusega.

Kusjuures seos on oluline ainult poistel ( $F(1,102) = 11.82, p = .001$ ) ning ei omanud seost

tüdrukutel ( $F(1,120) = 2.88, p = .092$ ). Isa puudumine perest on seotud mõlemast soost laste kõrgema ärevuse tasemega. Efekt on oluline nii poiste ( $F(1,126) = 4.17, p = .043$ ) kui ka tüdrukute ( $F(1,107) = 5.19, p = .025$ ) ärevuse korral.

#### 4. ARUTELU

On leidnud, et laste ja noorukite depressiooni arengus, suunas ja säilimises on oluline roll perekonna protsessidel (Sander ja McCarty, 2005). Varasemalt on leitud, et autoriteetse vanemliku suhtlemisstiili ja laste meeleoluprobleemide vahel on negatiivne seos (Piko ja Bala'zs, 2012).

Antud töö eesmärgiks oli uurida peresuhte seoseid varases puberteedieas poiste ja tüdrukute depressiooni ja ärevuse ilmingutega. Lisaks uuriti koosmõjusid ka longituudselts, kusjuures arvestati laste individuaalse varieeruvusega. Käesoleva uurimuse hüpoteesid leidsid kinnitust vaid osaliselt. Vastupidiselt ootustele selgus, et emapoolne madalam soojus on seotud mõlemast soost laste depressiooni ja ärevusega. Isapoolne madalam soojus seevastu ennustab depressiooni vähenemist ainult poistel. Kõrgem emapoolne tõrjumine ennustab varases puberteedieas laste depressiooni ja ärevuse sümptomite tõusu. Vanemliku kontrolli ennustavat jõudu laste ärevuse ega depressiooni ilmingutele aga antud uuringus ei esinenud. Isa puudumine perest on seotud nii poiste depressiooni kui ka tüdrukute ja poiste ärevuse sümptomitega. Võrreldes baastasemega väheneb depressioon ajas ainult poistel, ärevuse tasemes aga muutust ei esine.

##### **4.1. Vanemliku soojuse mõju laste depressiivsusele ja ärevusele**

Antud töö esimene hüpotees, mille kohaselt on madal ema- ja isapoolne vanemlik soojus seotud kõrgema depressiooni ja ärevusega nii poistel kui tüdrukutel, leidis kinnitust vaid isapoolse madala soojuse ja poiste kõrgema depressiooni taseme esinemise osas. Seevastu üllatava tulemusena ilmnis, et madal emapoolne soojus on seotud madalama depressiooni ja ärevusega nii poistel kui ka tüdrukutel. Ka Gar jt. (2005) leidsid, et seosed vanemliku soojuse ja ärevuse vahel on ebajärjepidevad. Käesoleva uurimusega analoogse tulemuseni jõudsid varasemalt ka Bruggen jt. (2010), kus nad leidsid 4.5 aastat kestnud longituuduuringus, et mida emotsionaalselt soojem on ema, seda kõrgemal tasemel esineb lapsel depressiooni ja ärevust.

Üks võimalik seletus antud seosele võib olla, et emad reageerivad oma lapse depressiivsusele või ärevusele kõrgema emotsionaalse soojusega. Seega võivad vanemad ka lapse ärevusele reageerida ülekaitsvalt, mis tähendab, et seos on mõlemasuunaline (Rapee, 2001; Gere jt., 2012). Hale jt. (2013) uurisid 5-aastase longituuduuringu käigus mõlemasuunalisi efekte- kuidas vanem mõjutab last ning laps vanemate käitumist.

Tulemustest selgus, et mõlemast soost laste ärevuse sümptomid mõjutavad vanemate käitumist. Nende uurimus näitas, et laste ärevuse sümptomid pole mitte niivõrd mõjutatud vanemlikust käitumisest kuiivõrd mõjutavad vanemlikku reageerimist. Võimalik, et ka antud uurimuse tulemus oli seotud sellega, et laste depressiivsus soodustas emapoolset soojemat käitumist.

Teiselt pool võib olla, et liialt kõrge emotsionaalne soojus põhjustab üleseotust, mistõttu vanemad liigselt kaitsevad lapsi stressi tekitavate sündmuste eest ning seega väheneb lapse võimekus keeruliste olukordadega toime tulla (Bruggen jt., 2010; Barlow, 2002). Ka Rapee (2009) longituuduuringus leiti, et ülekaitsev emapoolne käitumine ennustab laste ärevuse sümptomite tõusu. Ka teoreetilised mudelid eeldavad, et last ülamääraselt kaitstes tekitavad vanemad lastes arusaama maailmast kui ohtlikust paigast ning ei lase lastel õppida ärevusttekitavate olukordadega toimetulekut.

Lisaks on üheks võimalikuks selgituseks, et kõrgel tasemel emapoolne soojus võib seostuda vähese võimekusega seada selgeid piire või distsipliini (Bruggen jt., 2010; Gallagher, 2008). Kindlate reeglite kehtestamine loob raamistiku, mis pakub lastele turvalisust ning samuti võimaldab õppida, kuidas vanematest eralduda. Liialt läbilaskvad piirid seevastu võivad tekitada lastes ärevust.

Vastupidine efekt ilmnis aga isapoolse soojuse korral. Isapoolne madalam soojus suurendab poiste, kuid mitte tüdrukute depressiivsuse taset. Ka Rohner ja Veneziano (2001) tõid välja isapoolse soojuse olulisuse poistele. Samuti on leitud, et isapoolne seotus on olulisem psühholoogilise düstressi ennustaja poistel kui tüdrukutel (Barnett jt., 1992). Tulemus viitab Berg-Nielsen jt. (2003) järeldustele, et seosed vanemliku käitumise ja lapse meeleoluhäirete vahel on tugevamad samast soost vanema kui vastassoost vanema puhul.

#### ***4.2. Vanemliku tõrjumise mõju laste depressiivsusele ja ärevusele***

Vanemlik tõrjumine suurendab lapse ärevust, kahjustades enesehinnangut ja tõstab seeläbi lapse tundlikkust ärevuse suhtes (Verhoeven jt., 2012, Gottman jt., 1997; Wood jt., 2003). Ka käesoleva uurimuse tulemused on kooskõlas eelnevalt leitudga, et varases puberteedias laste depressiooni ja ärevuse sümptomid on seotud kõrgema emapoolse tõrjumisega. Seega leidis teine hüpotees, mille kohaselt on kõrge ema- ja isapoolne vanemlik tõrjumine seotud kõrgema depressiooni ja ärevusega nii poistel kui tüdrukutel osaliselt kinnitust- ennustav mõju esines vaid emapoolse tõrjumise korral. Monshouweri jt. (2012) uurimuses avaldus, et vanemlik emotsionaalne tõrjumine on üks olulisi riskifaktoreid varase

noorukiea depressiooniks. Lisaks on varasemates longituuduuringutes leitud, et vanemlik tõrjumine lapsepõlves mõjutab depressiooni sümptomite arengut noorukieas (Rohner, 2005). Vanemlik tõrjumine koos perega rahulolu hinnanguga on parimaks depressiooni ennustajaks (Vulic'-Prtoric, Macuka, 2006). Vanemliku tõrjumise seoseid ka laste ärevusega on eelnevalt kirjeldanud Muris jt. (2000). Ka Rapee (1997) uurimusest ilmnes, et noorukite generaliseerunud ärevushäire sümptomid on seotud laste hinnanguga vanemlikule tõrjumisele.

Eelnevalt on saadud vastuolulisi tulemusi seoses sellega, kas laste emotsionaalset toimetulekut ennustab rohkem emapoolne või isapoolne tõrjumine. Antud uurimuses ilmnes, et emapoolne kõrge tõrjumine on seotud mõlemast soost laste kõrgema depressiooni ja ärevusega. Tulemused on kooskõlas varasemalt leitud, et lastel, kes kogesid rohkem tõrjuvat vanemlikku stiili ema poolt, esines rohkem emotsionaalseid ja käitumuslikke probleeme (Siantz jt., 2010) ja emapoolne hülgamine vahendab seost lapse negatiivse emotsionaalsuse ja hilisema depressiooni ja ärevuse vahel (Bruggen jt. 2010).

Käesolevas uurimuses ei ilmnenud isapoolse tõrjumise ennustavat jõudu varases puberteedieas lastel. Võimalik, et kuna isad veedavad puberteediealiste lastega vähem aega kui emad, siis esineb lastel ka emadega rohkem nii probleeme kui ka lähedust (Lamb, 2000). Ka Parke (2002) leidis, et emadel on isadest olulisem roll teismeliste arengus, kuna emad veedavad lastega rohkem aega (Verhoeven jt., 2001). Bögelsi ja Pharese (2008) teooria kohaselt on emad ja isad lapse ärevuse tasemega unikaalselt seotud olenevalt arengufaasist. Mudeli kohaselt on lapsed isaga eriliselt seotud imikueas ning side muutub uuesti olulisemaks, kui lapsed saavad vanemaks, puberteedieas. Seega on vajalik edasistes uurimustes vaadelda ka keskmises ja hilisemas eas noorukite depressiivsuse ja ärevuse seoseid isapoolse tõrjumisega.

#### ***4.3. Vanemliku kontrolli mõju laste depressiivsusele ja ärevusele***

Käesolevas töös püstitati hüpotees, mille kohaselt on kõrge ema- ja isapoolne vanemlik kontroll seotud kõrgema depressiooni ja ärevusega nii poistel kui tüdrukutel. Tulemuste põhjal ei leidnud kolmas hüpotees kinnitust, kuna ei ilmnenud vanemliku kontrolli ennustavat jõudu laste ärevuse ega depressiooni ilmingutele uuritud vanusegrupil.

Antud tulemusi selgitab Gere jt. (2012) uurimus, kus selgus, et kontrolliv käitumine ei ole seotud teismeliste ärevusega vaid pigem lapse käitumuslike sümptomitega. Gere jt. (2012) uurimuse tulemustes ei ilmnenud olulisi erinevusi kontrollivas vanemlikus käitumises ärevushäirega ja ärevushäireta laste gruppide vahel. Ka McLeod jt. (2007) metaanalüüsis

ilmnes, et vanemlik kontroll seletab ära vaid 4% lapse ärevusest, mis näitab, et vanemlik kontrolliv käitumine ei pruugi olla laste ärevuse ilmingutes nii oluline kui eelnevalt on arvatud. Need tulemused on kooskõlas ka Muris jt. (1996) tulemustega, kus ei ilmnenud erinevusi ärevushäirega ja ärevushäireta laste gruppide vahel.

Tulemused viitavad võimalusele, et liigne vanemlik kontroll võib omada tähtsust laste ärevushäiretes hoopis vastusena teismelise ärevusele või lapsevanema enda ärevuse väljendusena (McLeod jt., 2007; Rapee, 2001; Wood jt., 2003).

Samuti on võimalik, et kontrolli olulisus laste ärevuses ilmneb vanematel noorukitel. Verhoeveni jt. (2012) uurimuses ilmnes, et kõrgel tasemel vanemapoolne autonoomiat soosiv käitumine, mida peetakse vanemliku kontrolli dimensiooni teiseks ääremuseks, on seotud 10-aastaste laste kõrgema ärevusega. Seevastu ülemäärane isapoolne kontroll oli nende uuringus ärevusega seotud hoopis vanematel 15-aastastel noorukitel. Võimalik, et kontrolli seosed ärevusega on olulisemad vanematel lastel kui käesolevas uuringus vaadeldi. Seetõttu on vajalik edasistes uurimustes hinnata ka seoseid keskmises ning hilises puberteedieas noorukitel.

Vastakad tulemused võivad olla seotud ka sellega, et laste meeleoluprobleemid võivad olla mõjutatud teiste faktorite poolt. Näiteks Rohner (2006) oletas, et inimesed, kellel on psühholoogilised probleemid ilma vanematepoolse tõrjumiseta võivad kogeda psüühikahäireid, kuna neil esineb tõrjumist näiteks sõprade, õpetajate, elukaaslaste poolt. Üha rohkem uuringuid on leidnud, et laste ning vanemate vaheline suhtlemine vajab täpsemalt uurimist kaudsete mõjude osas (Eisenberg jt., 2005; Grusec ja Goodnow, 1994; Steinberg ja Silk, 2002). Teismeliste emotsioonid (Eisenberg ja Valiente, 2002), kognitsioonid (Cleveland jt., 2005), motivatsioon (Shahar jt., 2003) on tihti otsesemad käitumise ennustajad kui vanemlik käitumine, vanemate käitumine on jätkuvalt väga oluline, ehkki kaudselt.

#### ***4.4. Isa puudumise/perest eemaloleku seosed laste depressiivsuse ja ärevusega***

Käesolevas töös ilmnes, et isa puudumine peres on seotud nii poiste depressiooni kui tüdrukute ja poiste ärevuse sümptomitega. Antecol ja Bedard (2007) näitasid, et üksikvanemlus on riskifaktoriks depressioonile ning mitmete käitumishäiretele. Käesolevas uuringus selgus, et ilma isata elamine on seotud oluliselt poiste depressiooniga, kuid mitte tüdrukute depressiooniga. Järelikult võib osaliselt võtta vastu kolmanda hüpoteesi. See on kooskõlas uurimustega, kus on selgunud, et poisid kannatavad isa puudumise all rohkem kui tüdrukud (Lee 1995; Ge jt. 2006). Sarnane tulemus esines ka (Luo jt. 2011) tulemustes, kus

nähtus, et poistel, kelle isa puudus, esines kõrgem seisundiärevus kui tüdrukutel. Käesolevas magistritöös oli isa puudumine seotud nii poiste kui ka tüdrukute ärevuse ilmingutega. Ka Scarr ja McCartney (1988) viitasid, et lastel, kes kasvasid ilma isata, esines suurem tõenäosus kogeda ärevushäireid.

#### ***4.5. Soolised erinevused laste depressiivsuses ja ärevuses***

Antud töös osutusid selgitavatest muutujatest depressiooni taseme ennustamisel olulisteks tüdrukute ja poiste puhul emapoolne madal soojus ning emapoolne tõrjumine. Ülejäänud vanemlike käitumiste puhul ei ilmnenud mõju tüdrukute depressioonile, kuid poiste puhul omas depressiooni tasemes ennustavat jõudu ka isapoolne madal soojus. Ärevuse ennustamisel poiste ja tüdrukute vahel erinevusi ei ilmnenud- olulisteks osutusid emapoolne madal soojus ning emapoolne tõrjumine. Nii poiste kui ka tüdrukute puhul olid regressioonmudeli kordajate märgid samade suundadega. Selgus, et emapoolne madalam soojus ennustab madalamat ärevuse ja depressiooni taset nii poistel kui ka tüdrukutel ning kõrgem emapoolne tõrjumine ennustab kõrgemat tüdrukute ja poiste mõõdetud depressiivsuse ja ärevuse taset. Isapoolne madalam soojus ennustab aga kõrgemat poiste depressiivsust. Vanematepoolse kontrolli, tõrjumise ja madala soojuse mõju tugevuses poiste ja tüdrukute vahel statistiliselt olulisi erinevusi ei esinenud. Käesolevas töös selgus, et võrreldes 11-aastaste poiste grupi keskmise depressiivsuse tasemega erinesid sellest statistiliselt oluliselt nii 12-aastased, 13-aastased kui ka 14-aastased poisid. Võib öelda, et võrreldes baastasemega väheneb depressiivsus ajas ainult poistel, ärevuse tasemes muutust ei esine.

#### ***4.6. Piirangud ning soovitus edasisteks uurimusteks***

Käesoleva töö põhilisteks piiranguteks on, et uuritud on laste hinnanguid vanemate käitumisele ning oma emotsionaalsele seisundile, mistõttu on enesekohaste küsimustike puhul keeruline objektiivselt hinnata lapsevanema kasvatusstiili. Samuti ei saa tulemusi üle kanda depressiooni ja ärevushäirega patsientidele, kuna uuring tugines vaid laste enesekohastele küsimustikele ning viidi läbi tavavalimil. Võimalik, et normvalimi laste vanemad reageerivad teismeliste arengulistele vajadustele funktsionaalsemalt ja kergemini kohanevalt kui afektiivsete häiretega laste vanemad (Verhoeven jt., 2012). Ehkki üldiselt on aktsepteeritav, et ärevushäirete puhul on lapsed peamised informatsiooni andjad, siis edaspidistes uuringutes võiks kasutada ka struktureeritud kliinilist intervjuud, et ühtlustada seost enesekohaste küsimustike ja reaalsete diagnooside vahel. Järgnevates uuringutes tuleks kindlasti uurida ka

afektiivsete häiretega teismeliste gruppe ning uurida lapsi veelgi pikema aja vältel. Vajalik oleks uurida, millised muutused toimuvad keskmises ja hilises puberteedieas. Lisaks oleks vajalik järgnevat uurimust hinnata ka seda, kuidas mõjutab nooruki emotsionaalne seisund vanematepoolset käitumisstiili. Samuti võiks uuringusse kaasata lapsevanemad, et hinnata, kuivõrd vanemate ja laste ütlused sarnanevad. Lisaks on vajalik edaspidistes uuringutes hinnata ka kaudsete mõjude rolli.

Antud töös ilmnes, et vanematepoolne soojus, kontroll ja tõrjumine sobivad paremini ennustama depressiivsust kui ärevust. See on kooskõlas Johnsoni ja Greenbergi, (2013) uurimusega, mille tulemustest järeldasid autorid, et depressiooni sümptomid näivad olevat juhtiva tähtsusega vanemliku stiili ja meeleoluhäirete seoste vahel. Ka Vulic'-Prtoric ja Macuka, (2006) leidsid, et probleemsed peresuhted ennustavad paremini depressiooni kui ärevust. Seega võib oletada, et depressioon ja ärevus on eraldiseisvad ning kirjeldatavad erinevate perekonna profiilidega (Vulic'-Prtoric, Macuka, 2006). Siiski oleks vajalik edasistes uurimustes hinnata ka ärevuse ja depressiooni komorbiidsust, kuna on leitud, et võrreldes vaid depressiooni või ärevushäirega laste gruppe, on komorbiidse häirega puberteediealistel rohkem sümptomeid (Brady ja Kendall, 1992) ning nad on olulisel määral rohkem seotud madalama vanemliku kvaliteediga kui ainult ärevushäirega noored (Johnson ja Greenberg, 2013).

## 5. KOKKUVÕTE

Antud töö tulemused näitavad, et esinevad longituudsed seosed vanemliku kasvatusstiili ja varases puberteedieas laste emotsionaalse toimetuleku vahel. Käesolevas uuringus arvestati longituudselte laste individuaalset heterogeensust kui ka dünaamilist kohanemist, kusjuures samaaegselt uuriti nii vastajate vahelist varieeruvust kui ka muutuseid ajas.

Käesolevas töös selgus, et kõrgem emapoolne tõrjumine ennustab varases puberteedieas laste depressiooni ja ärevuse sümptomite tõusu. Vastupidiselt ootustele ilmnis, et emapoolne madalam soojus on seotud mõlemast soost laste depressiooni ja ärevusega. Isapoolne madalam soojus aga ennustab depressiooni vähenemist ainult poistel. Vanemliku kontrolli ennustavat jõudu varases puberteedieas laste ärevusele ega depressiivsusele ei esinenud. Isa puudumine perest on seotud nii poiste depressiooni kui ka tüdrukute ja poiste ärevuse ilmingutega.

Tulemused tõstatavad uusi küsimusi edasiste uuringute jaoks, et sügavuti uurida seoseid vanemlike käitumisviiside ja laste meeleoluhäirete vahel. Samuti on tulemustel oluline tähtsus nii kliinilises kui ka teadustöös, võimaldades planeerida efektiivsemaid sekkumisvõimalusi meeleoluhäirete ravis, perekonnapsühhoteraapias ning ennetustöös.

## 6. KIRJANDUSE LOETELU

- Agid, O., Shapira, B., Zislin, J. (1999). Environment and vulnerability to major psychiatric illness: a case control study of early parental loss in major depression, bipolar disorder and schizophrenia. *Mol Psychiatry*, 4, 163–172.
- Anderson, E. R., Hope, D. A. (2008). A review of the tripartite model for understanding the link between anxiety and depression in youth. *Clinical Psychology Review*, 28, 275-287.
- Antecol, H., Bedard, K. (2007). Does single parenthood increase the probability of teenage promiscuity, substance use, and crime? *Journal of Population Economics*, 20, 55-71.
- Amato, P. (1990). Dimensions of the family environment as perceived by children: A multidimensional scaling study. *Journal of Marriage and the Family*, 52; 613–620.
- Aughinbaugh, A., Pierret, C. R. Rothstein, D. S. (2005). The impact of family structure transitions on youth achievement: evidence from the children of the NLSY79. *Demographic*, 42, 447–468.
- Axelson, D. A., Birmaher, B. (2001). Relation between anxiety and depressive disorders in childhood and adolescence. *Depression and Anxiety*, 14, 67-78.
- Barber, B. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, 3296-3319.
- Barlow, D. H. (2002). *Anxiety and its disorders: The nature and treatment of anxiety and panic* (2nd ed.). New York: Guilford Press.
- Barnett, R. C., Marshall, N. L., Pleck, J. H. (1992). Adult son–parent relationships and their associations with sons' psychological distress. *Journal of Family Issues*, 13, 505–525.
- Barrera, M. Jones, C. G. (1992). Family and peer social support as specific correlates of adolescent depressive symptoms. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 20, 1–16.
- Barrett, P. M., Fox, T., Farrell, L. J. (2005). Parent-child interactions with anxious children and with their siblings: An observational study. *Behaviour Change*, 22, 220-235.
- Bearman, S. K., Stice, E. (2008). Testing a gender additive model: The role of body image in adolescent depression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36, 1251-1263.
- Berg-Nielsen, T. S., Vikan, A., Dahl, A. A. (2003). Specific parenting problems when adolescents have emotional and behavioural disorders. *Nordic Journal of Psychiatry*, 57, 139–146.

- Bifulco, A., Harris T. O., Brown G. W. (1992). Mourning or early inadequate care? Reexamining the relationship of maternal loss in childhood with adult depression and anxiety. *Dev Psychopathol.* 4, 433–449.
- Biller, H. B. (1974). *Paternal Deprivation*. Huntington Books, D. C. Heath, Lexington, MA, USA.
- Biller, H. B. (1993). *Fathers and Families: Paternal Factors in Child Development*. Auburn House, Westport, CT, USA.
- Boutelle, K., Eisenberg, M., Gregory, M., Neumark-Sztainer, D. (2009). The reciprocal relationship between parent–child connectedness and adolescent emotional functioning over 5 years. *Journal of Psychosomatic Research*, 66, 309–316.
- Bögels, S. M., Perotti, E. C. (2010). Does father know best? A formal model of the paternal influence on childhood social anxiety. *Journal of Child and Family Studies*, 20, 171–181.
- Bögels, S. M., Phares, V. (2008). Fathers' role in the etiology, prevention and treatment of child anxiety: A review and new model. *Clinical Psychology Review*, 28, 539–558.
- Brady, E. U., Kendall, P. C. (1992). Comorbidity of anxiety and depression in children and adolescents. *Psychological Bulletin*, 111, 244–255.
- Bruggen, C. O., Stams, G. J. M., Bögels, S. M., Paulussen-Hoogeboom M. C. (2010). Parenting Behaviour as a Mediator between Young Children's Negative Emotionality and their Anxiety/ Depression. *Infant and Child Development*, 19, 354–365.
- Van der Bruggen, C. O., Stams, G. J. J. M., Bögels, S. M. (2008). Research Review: The relation between child and parent anxiety and parental control: a meta-analytic review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 1257–1269.
- Campos, R. J., Besser, A., Blatt, S. J. (2013). Recollections of Parental Rejection, Self-Criticism and Depression in Suicidality, *Archives of Suicide Research*, 17, 1,58-74.
- Carbonell, D. M., Reinherz, H. Z., Giaconia, R. M. (1998). Risk and resilience in late adolescence. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 15(4), 251–272.
- Cleveland, M. J., Gibbons, F. X., Gerrard, M., Pomery, E. A., Brody, G. H. (2005). The impact of parenting on risk cognitions and risk behavior: A study of mediation and moderation in a panel of African American adolescents. *Child Development*, 76, 900–916.
- Colarossi, L. G., Eccles, J. S. (2003). Differential effects of support providers on adolescents' mental health. *Social Work Research*, 27, 19–30.

- Crum, R. M., Green, K. M., Storr, C. L., Chan, Y.-F., Ialongo, N., Stuart, E. A., Anthony, J. A., (2008). Depressed mood in childhood and subsequent alcohol use through adolescence and young adulthood. *Archives of General Psychiatry*, 65, 702–712.
- Doyle, A. B., Markiewicz, D. (2009). Attachment Style with Father and Mother in Early Adolescence Gender Differences and Perceived Peer Competence. *European Journal of Developmental Science*, 3,1; 80–93.
- Dwairy, M. (2010). Parental Acceptance–Rejection: a Fourth Cross-Cultural Research on Parenting and Psychological Adjustment of Children. *J Child Fam Stud*, 19, 30–35.
- Eijck, F., Branje, S., Hale, W., Meeus W. (2012). Longitudinal Associations Between Perceived Parent-Adolescent Attachment Relationship Quality and Generalized Anxiety Disorder Symptoms in Adolescence. *J Abnorm Child Psychol*.
- Eisenberg, N., Cumberland, A., Guthrie, I., Murphy, B., Shepard, S. (2005). Age changes in prosocial responding and moral reasoning in adolescence and early adulthood. *Journal of Research on Adolescence*, 15, 235–260.
- Eisenberg, N., Valiente, C. (2002). Parenting and children’s prosocial and moral development. *Handbook of parenting: Vol. 5: Practical issues in parenting* (2nd ed., pp. 111–142). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Essau, C.A., Conradt, J., Petermann, F., (2000). Frequency, comorbidity, and psychosocial impairment of depressive disorders in adolescents. *Journal of Adolescent Research* 15, 470–481.
- Essau, C.A., Lewinsohn, P., M., Seeley, J. R., Sasagawa, S. (2010). Gender differences in the developmental course of depression. *Journal of Affective Disorders* 127, 185–190.
- Eunjung, K., Cain, K. (2008). Korean American Adolescent Depression and Parenting. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 21, 105–115.
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J., Ridder, E. M., Beautrais, A. (2005). Subthreshold depression in adolescence and mental health outcomes in adulthood. *Archives of General Psychiatry* 62, 66–7.
- Gallagher, S. B. (2008). Anxiety in childhood: The role of parental cognition and behaviour. Unpublished doctoral dissertation, The University of Manchester, Manchester.
- Gar, N. S., Hudson, J. L., Rapee, R. M. (2005). Family factors and the development of anxiety disorders. In J. L. Hudson R. M. Rapee (Eds.), *Psychopathology and the family* (pp. 125-145). New York, NY: Elsevier.

- Ge, X.-J., Natsuaki, M. N., Conger, R. D. (2006). Trajectories of depressive symptoms and stressful life events among male and female adolescents in divorced and nondivorced families. *Development and Psychopathology*, 18, 253–273.
- Gere, M. K., Villab, M. A., Torgersen, S., Kendall, P. C. (2012). Overprotective parenting and child anxiety: The role of co-occurring child behavior problems. *Journal of Anxiety Disorders*, 26 , 642– 649.
- Greene, W. H. (2008). *Econometric analysis* 6th ed., Upper Saddle River, N.J. : Prentice Hall.
- Gottman, J. M., Katz, L. F., Hooven, C. (1997). *Meta-emotions: How families communicate emotionally*. Malwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Grusec, J. E., Goodnow, J. J. (1994). Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view. *Developmental Psychology*, 30, 4–19.
- Guberman, C., Manassis, K. M. (2011). Symptomatology and Family Functioning in Children and Adolescents with Comorbid Anxiety and Depression. *J Can Acad Child Adolesc Psychiatry*, 20, 3.
- Hale, W. W., Van Der Valk, I., Engels, R., Meeus, W. (2005). Does perceived parental rejection make adolescents sad and mad? The association of perceived parental rejection with adolescent depression and aggression. *Journal of Adolescent Health*, 36, 466–474.
- Hankin, B. L., Abramson, L. Y. (2001). Development of gender differences in depression: an elaborated cognitive vulnerabilitytransactional stress theory. *Psychological Bulletin*, 127, 773–796.
- Helsen, M., Vollebergh, W., Meeus, W. (2000). Social support from parents and friends and emotional problems in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 29(3), 319–335.
- Hetherington, E. M. (1979). Divorce: a child's perspective. *American Psychologist*, 34, 851–858.
- Hudson, J. L., Rapee, R. M. (2001). Parent–child interactions and anxiety disorders: An observational study. *Behaviour Research and Therapy*, 39, 1411–1427.
- Jakobsen, I. S., Horwood, L. J., Fergusson, D. M. (2012). Childhood Anxiety/Withdrawal, Adolescent Parent–Child Attachment and Later Risk of Depression and Anxiety Disorder. *J Child Fam Stud*, 21, 303–310.

- Johnson, L., E., Greenberg, M., T. (2013). Parenting and Early Adolescent Internalizing: The Importance of Teasing Apart Anxiety and Depressive Symptoms. *The Journal of Early Adolescence*, XX(X), 1–26.
- Khaleque, A., Rohner, R., P., Laukkala, H. (2005). Intimate Partner Acceptance, Parental Acceptance, and Psychological Adjustment among Adult Finnish Women. Paper presented at the Annual Meeting of the Society for Cross-Cultural Research.
- Khan, S., Hassan, S., Husain, G., Gul, I. (2011). Relationship of Parental Acceptance and Rejection with Psychological Wellness in Young Adults. *Journal of Rawalpindi Medical College (JRMC)*; 15; 24–26.
- Kovacs, M. (1992). Children's Depression Inventory. North Tonawanda, NY: Multi-Health Systems.
- Lang, K., Zagorsky, J. L. (2001). Does growing up with a parent absent really hurt? *Journal of Human Resource*, 36, 253–273.
- Leadbeater, B. J., Kuperminc, G. P., Blatt, S. J., Hertzog, C. (1999). A multivariate model of gender differences in adolescents' internalizing and externalizing problems. *Developmental Psychology*, 35, 1268–1282.
- Lee, B. A. (1995). Effects of paternal absence on male adolescents' peer relationship and self-image. *Adolescence*, 30, 873–880.
- Leung, S. S. K., Stewart, S. M., Wong, J. P. S., Ho, D. S. Y., Fong, D. Y. T., Lam, T. H. (2009). The association between adolescents' depressive symptoms, maternal negative affect, and family relationships in Hong Kong: Cross-sectional and longitudinal findings. *Journal of Family Psychology*, 23, 636–645.
- Lewinsohn, P. M., Rohde, P., Klein, D. N., Seeley, J.R. (1999). Natural course of adolescent major depressive disorder: I. Continuity into young adulthood. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 38, 56–63.
- Luo, J., Wang, L-G., Gao, W-B. (2011). The influence of the absence of fathers and the timing of separation on anxiety and self-esteem of adolescents: a cross-sectional survey. Blackwell Publishing Ltd, *Child: care, health and development*, 38, 5, 723–731.
- McLanahan, S., Teitler, J. (1999). The consequences of father absence. In M. E. Lamb (Ed.), *Parenting and child development in "nontraditional" families* (pp. 83–102). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associate Publishers.

- McLeod, B. D., Weisz, J. R., Wood, J. J. (2007). Examining the association between parenting and childhood depression: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review* 27, 986–1003.
- McLeod, B. D., Wood, J. J., Weisz, J. R. (2007). Examining the association between parenting and childhood anxiety: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review* 27, 155–172.
- Moretti, M. M., Craig, S. G. (2013). Maternal versus paternal physical and emotional abuse, affect regulation and risk for depression from adolescence to early adulthood. *Child Abuse & Neglect*, 37, 4–13.
- Monshouwer, K., Smit, F., Ruiter, M., Ormel, H., Verhulst, F., Vollebergh, W., Oldehinkel, T. (2012). Identifying target groups for the prevention of depression in early adolescence: The TRAILS study. *Journal of Affective Disorders* 138, 287–294.
- Muris, P., Meesters, C., Merckelbach, H., Huelsenbeck, P. (2000). Worry in children is related to perceived parental rearing and attachment. *Behaviour Research and Therapy*, 38, 487–497.
- Muris, P., Merckelbach, H. (1998). Perceived parental rearing behaviour and anxiety disorder symptoms in normal children. *Pers Indiv Differ*, 25, 1199–1206.
- Nanda, M. M., Kotchick, B. A. Grover, R. L. (2012). Parental Psychological Control and Childhood Anxiety: The Mediating Role of Perceived Lack of Control. *J Child Fam Stud* 21, 637–645.
- Nolen-Hoeksema, S., Girgus, J. S. (1994). The emergence of gender differences in depression during adolescence. *Psychological Bulletin*, 115, 424–443.
- Parke, R. D. (2002). Fathers and families. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Vol. 1. Children and parenting* (pp. 27–73). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Parminder, P., Rohner, R. P. (2005). Relations among Perceived Intimate Partner Acceptance, Perceived Parental Acceptance, and Psychological Adjustment among Young Adults in India. *Ethos*, 33(3).
- Piko, B. F., Bala'zs, M., A. (2012). Control or involvement? Relationship between authoritative parenting style and adolescent depressive symptomatology. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, 21, 149–155.

- Pruulmann, K. (2006). Koolitõrke funktsionaalsed põhjused ning nende seos põhikooli õpilaste õpimotivatsiooni, kliinilise sümptomaatika ja isiksuseomadustega. Magistriprojekt kliinilises psühholoogias. Tartu Ülikool, psühholoogia osakond.
- Pullmann, H., Allik, J. (2000). The Rosenberg self-esteem scale: its dimensionality, stability and personality correlates in Estonian. *Personality and Individual Differences*, 28, 701–715.
- Rapee, R. M. (1997). Potential role of childrearing practices in the development of anxiety and depression. *Clinical Psychology Review*, 17(1), 47–67.
- Rapee, R. M. (2009). Early adolescents' perceptions of their mother's anxious parenting as a predictor of anxiety symptoms 12 months later. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37, 1103–1112.
- Reeb, B., Conger, K. (2011). Mental Health Service Utilization in a Community Sample of Rural Adolescents: The Role of Father–Offspring Relations. *J. Pediatr. Psychol.* 36, 661–668.
- Rohner, R. P. (1998). Father Love and Child Development: History and Current Evidence. *Current Directions in Psychological Science*, 7, 157–161.
- Rohner, R. P. (2004). The parental “acceptance-rejection syndrome”: universal correlates of perceived rejection. *American Psychologist*, 59, 827–840.
- Rohner, R. P., Britner, P. A. (2002). Worldwide mental health correlates of parental acceptance-rejection: review of crosscultural and intracultural evidence. *Cross-Cultural Research*, 36, 16–47.
- Rohner, R. P. (2005). Parental Acceptance-Rejection/Control Questionnaire (PARQ/Control): Test manual. Rohner, R. P., Khaleque, A. (Eds.), *Handbook for the study of parental acceptance and rejection* (pp. 137–186). Storrs, CT: Rohner Research.
- Rohner, R. P., Veneziano, R. A. (2001). The importance of father love: History and contemporary evidence. *Review of General Psychology*, 5, 382–405.
- Rutter, M., Caspi, A., Moffitt, T. E. (2003). Using sex differences in psychopathology to study causal mechanisms: Unifying issues and research. *Journal of Child Psychiatry and Psychology*, 44, 1092–1115.
- Sander, J. B., McCarty, C. A. (2005). Youth depression in the family context: Familial risk factors and models of treatment. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 8(3), 203–219.

- Scarr, S., McCartney, K. (1988). Far from home: an experimental evaluation of the Mother-Child Home Program in Bermuda. *Child Development*, 59, 531–543.
- Schwartz, O. S., Dudgeon P., Sheeber, L. B., Yap, M. B. H., Simmons, J. G., Allen, N. B. (2012). Parental Behaviors During Family Interactions Predict Changes in Depression and Anxiety Symptoms During Adolescence. *J Abnorm Child Psychol*, 40, 59–71.
- Shahar, G., Henrich, C. C., Blatt, S. J., Ryan, R., Little, T. D. (2003). Interpersonal relatedness, self-definition, and their motivational orientation during adolescence: A theoretical and empirical integration. *Developmental Psychology*, 39, 470–483.
- Siantz, M., Coronado, N., Dovydaitis, T. (2010). Maternal Predictors of Behavioral Problems Among Mexican Migran Farmworker Children. *Journal of Family Nursing*, 16; 322–343.
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L., Lushene. R. E. (1970). Manual for the State-Trait Anxiety Inventory. *Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press*
- Steinberg, L., Silk, J. S. (2002). Parenting adolescents. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Vol. 1: Children and parenting* (2nd ed., pp. 103–133). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Stice, E., Ragan, J., Randall, P. (2004). Prospective relations between social support and depression: Differential directions of effects for parent and peer support? *Journal of Abnormal Psychology*, 113, 155–159.
- Suchman, N., Rounsaville, B., DeCoste, C., Luthar, S. (2007). Parental control, parental warmth, and psychosocial adjustment in a sample of substance-abusing mothers and their school-aged and adolescent children. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 32; 1–10.
- Suveg, C., Zeman, J., Flannery-Schroeder, E., Cassano, M. (2005). Emotion socialization in families of children with an anxiety disorder. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 33, 145, 155.
- Tulviste, T., Rohner, R. P. (2010). Relationships Between Perceived Teachers' and Parental Behavior and Adolescent Outcomes in Estonia. *Cross-Cultural Research* 44, 222–238.
- Van der Bruggen, C. C., Bögels, S. M., Zeilst, N. (2010). What influences parental controlling behaviour? The role of parent and child trait anxiety. *Cognition & Emotion*, 24, 141–149.

- Van der Bruggen, Stams, G. J. J. M., Bögels, S. M., Paulussen-Hoogeboom, M. C. (2010). Parenting Behaviour as a Mediator between Young Children's Negative Emotionality and their Anxiety/ Depression. *Infant and Child Development*, 19, 354–365.
- Veneziano, R. A. (2000). Perceived Paternal and Maternal Acceptance and Rural African American and European American Youths' Psychological Adjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 123–132.
- Veneziano, R. A. (2003). The Importance of Paternal Warmth. *Cross-Cultural Research*, 37, 265–281.
- Verhoeven, M., Bögels, M. S., Bruggen C. C. (2012). Unique Roles of Mothering and Fathering in Child Anxiety; Moderation by Child's Age and Gender. *J Child Fam Stud*, 21, 331–343.
- Vulic'-Prtoric, A., Macuka, I. (2006). Family and coping factors in the differentiation of childhood anxiety and depression. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 79, 199–214.
- Walker, A. J. McGraw, L. A. (2000). Who is responsible for responsible fathering? *Journal of Marriage and the Family*, 62, 563–569.
- Weich, S., Patterson, S., Shaw, R., Stewart-Brown, S.(2009). Family relationships in childhood and common psychiatric disorders in later life: systematic review of prospective studies. *The British Journal of Psychiatry*, 194, 392–398.
- Wood, J. J., McLeod, B. D., Sigman, M., Hwang, W. C., Chu, B. C. (2003). Parenting and childhood depression: Theory, empirical findings, and future directions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44, 134–151.

### **Tänuavaldused**

Täna oma juhendajaid, Kirsti Akkermanni ja Tiia Tulvistet, pühendumuse ning toetuse eest ning Katrinat, Irist ja Merilit mitmekülgse abi eest uurimuse täideviimisel. Täna sügavalt Maitu ja Kadrit andmetöötuslike arutelude eest.

Mina Riin Roosna (sünnikuupäev: 03.05.1988)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Peresuhte seosed depressiivsuse ja ärevusega 11–14-aastastel lastel: 3-aastane longituuduuring“, mille juhendajad on Kirsti Akkermann ja Tiia Tulviste,
  - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 24.05.2013